

Sfântul Grigorie Decapolitul

dosar
hagiografic

realizat și comentat de
diac. Ioan I. Ică jr

Sfântul Grigorie Decapolitul
și Bistrița Olteniei — două fenomene
și trei perspective

Sfântul Grigorie Decapolitul — dosar hagiografic

realizat și comentat de
diac. Ioan I. Ică jr

1983 a fost anul de răsunet al unei seculare istorie a mănăstirii Bistrița olteană. Era însă doar punctul final al unui înclăuzat proces de disoluție prin reconstrucție — simptomatice pentru relația dificilă a modernității cu tradiția — în care marea ctitorie a Craioveștilor de la câmpăna dintre secolele XV și XVI intrase accelerat cu alternanță murdă de sușuri și coborâșuri după anul 1800. Devastată în războaiele austro-rusoturce în 1737 și 1789, arsă în 1821, afectată de cutremurele din 1802 și 1833, mănăstirea se suferise printr-o decadere fizică avară, care a dus la dispariția tuturor toată vechile ctitorii voievodale din Principate în secolul fanariot, lungă epocă de spoliere și nepăsare.

Elavurile restaurației au fost realizate în perioada pe orbita modernizare occidentalizantă prin Imperiul Austro-Ungar și în perioada de instabilitate și schimbări de putere între Rusia și Austria, cu consecințe încă și mai fatale decât în epoca fanariotă. Cei doi frați care au fost domnitorii Gheorghe Bibescu (1842–1848) și Alexandru Cuza (1848–1859) au apelat în intenția lor la restaurarea mănăstirii.

DEISIS
Sibiu · 2017

Sfântul Grigorie Decapolitul și Bistrița Olteniei — două fenomene și trei perspective (diac. Ioan I. Ică jr)	5
I. Perspectivă istorică	5
Bistrița Olteniei în secolul XIX — monumentul distrus și reinventat	5
Descoperirea unui tezaur cultural fascinant	11
Moartea clinică a unei mănăstiri	12
Miraculoasa resuscitare...	14
... cu un program tridimensional	15
Restituirea memoriei	17
Monografia angajată	18
Origini isihaste în veacul XIV	19
Un precursor dispărut înainte de vreme	22
Un franciscan cruciat în racla de la Bistrița?	24
Pe urmele unui trup dispărut...	28
... minorității și <i>Analele</i> lor	28
... otomanii și moaștele creștinilor	29
... bollandiștii și <i>Acta Sanctorum</i>	30
Mărturia unui provincial franciscan din Vinț — fixația pe Bistrița	32
Un scriitor catolic român...	36
... și replica unui istoric	37
„Mărturie documentare” pentru Decapolit	39
Trei devastări ale Bistriței într-un secol	42

„Viața” slavonă postulată... ..	44
... și descoperită	46
„Viețile” în românește	47
Veniamin Micle <i>versus</i> Filippo de Marchis	49
Cruciada franciscană a Capistranului și sensurile ei ..	51
Romanul istoric al unor relicve franciscane dispărute .	55
Grigorie Decapolitul în trei „dosare”	62
 II. Perspectivă liturgică	 63
Dosarul liturgic	63
Slujba-standard pentru 20 noiembrie	65
Slujba specială greacă a lui Matei al Myrei	68
Contextul publicării	74
Slujba specială românească	77
Contextul tipăririi	79
 III. Perspectivă hagiografică	 85
Grigorie Decapolitul și Iosif Imnograful în <i>Viețile</i> <i>sfinților</i>	85
Spre „Viața” bizantină originală	92
Prima ediție — anonimă	93
Descoperirea autorului — Ignatie diaconul și operele sale	94
A doua ediție — sub semnul istoriei	96
O biografie angajată	98
O cronologie precisă	101
Mai mulți Ignatie?	103
Revelațiile unei corespondențe... ..	105
... agitata biografie a unui autor bizantin din secolul IX	106
Ignatie și Pseudo-Ignatie?	109
O ediție critică și o introducere revizionistă... ..	110
... și o necesară punere la punct	113
Iosif, ucenicul-poet, și cele două „Vieți” ale lui	115
Recitind „Viețile” cuvioșilor Grigorie și Iosif în contextul secolului IX	119
Legenda-sinaxar a Bistriței — cuviosul Barbu ctitorul și minunile lui	124

I. Viața bizantină originală — portretul unui isihast harismatic din veacul IX

Viața și minunile cuviosului Grigorie Decapolitul,
de Ignatie diaconul (cca 846) 139

II. O relatare atribuită

Relatare despre vedenia unui arab devenit martir
al lui Hristos 181

III. Viața ucenicului-poet în două variante

Viața cuviosului Iosif inmografal, de Teofan
arhimandritul (cca 900) 191

Cuvântare la viața cuviosului Iosif inmografal,
de Ioan diaconul (cca 1000) 207

IV. Notițele Sinaxarului constantinopolitan și primele versiuni românești

Notițele Sinaxarului constantinopolitan (cca 1000) 235

Viața și petrecerea svinților (Iași, 1682) 239

Sinaxarul din Mineiul slavo-român pe noiembrie
(Buzău, 1699) 245

V. Nou sinaxar și nouă slujbă grecească în Valahia la începutul secolului XVII

Matei al Myrei, Scurtă povestire pentru care
pricină s-a alcătuit această slujbă 253

Matei al Myrei, Slujba cuviosului Grigorie
Decapolitul 269

VI. Prefețe la slujbele sfântului Grigorie Decapolitul

Șerban Greceanu, Prefața-dedicație către Constantin Brâncoveanu la editarea slujbei în 1692	281
Prefața episcopului Râmnicului, Grigorie Socoteanu	285

VII. Două vizite la Bistrița

Patriarhul Macarie III al Antiohiei și arhidiaconul Paul din Alep (5–7 iulie 1657)	289
Mitropolitul Ungrovlahiei Neofit II Cretanul (2–3 august 1746)	293

*VIII. Procesiunea la București în 1765
— două relatări în contrast și un epilog*

Hrisovul cancelariei domnitorului Ștefan Racoviță	299
Relatarea lui Blasius Kleiner, provincial franciscan din Vinț	307
Este sfântul Ioan Capistranul îngropat la Bistrița? (P. Leonard Lemens, 1917)	319

IX. Cuvântarea unui episcop erudit, 1779

Chesarie al Râmnicului, Cuvânt cu prilejul procesiunii la Craiova la vreme de secetă și lăcuste	325
--	-----

*X. Tradiția Bistriței — viața și minunile
cuviosului Barbu, ctitorul de la Bistrița*

Relatarea ieroschimonahului Chiriac Râmniceanul (1826)	333
Adaosurile versiunii românești din <i>Viețile sfinților</i> , Neamț, 1811	355

Sfântul Grigorie Decapolitul și Bistrița Olteniei — două fenomene și trei perspective

I. *Perspectivă istorică*

Bistrița Olteniei în secolul XIX — monumentul distrus și reinventat

1983 a fost anul cel mai întunecat din secolara istorie a mănăstirii Bistrița olteană. Era însă doar punctul final al unui îndelungat proces de disoluție prin reconstrucție — simptomatic pentru relația dificilă a modernității cu tradiția — în care măreața ctitorie a Craioveștilor de la cumpăna dintre secolele XV și XVI intrase accelerat cu alternanță mortală de suișuri și coborâșuri după anul 1800. Devastată în războaiele austro-rusoturce în 1787 și 1789, arsă în 1821, afectată de cutremurele din 1829 și 1838, mănăstirea se ruina grav; decădere fizică avansată de care sufereau în general toate vechile ctitorii voievodale din Principate în secolul fanariot, lungă epocă de spoliere și nepăsare.

Elanurile restauratoare, manifestate odată cu intrarea pe orbita modernizatoare occidentalizantă prin Regulamentele Organice rusești din 1830 și noile domnii pământene oscilând între Rusia și Austria, aveau să aibă consecințe încă și mai fatale decât inerțiile și jaful vechiului regim. Cei doi frați care au fost domnitorii Gheorghe Bibescu (1842–1848) și Barbu Știrbei (1848–1855) au apelat în intenția lor de a restaura mănăstirile Țării

Românești serios avariate la serviciile arhitectului elvețian Johann Schlatter (1808–1865).

Lucrurile se vor agrava după 1866 sub regele Carol I care a chemat în țară pe arhitectul francez André Lecomte du Nouÿ (1844–1914) și l-a numit în 1874 în fruntea unui Serviciu de restaurare autonom, independent de controlul public, încredințându-i restaurarea după gustul epocii (inclusiv repictarea interioarelor) a unor monumente de talia celor de la Curtea de Argeș (1875–1886) sau Trei Ierarhi (1882–1904). Începând din 1889–1890 însă pentru monumente de secol XVI cum au fost bisericile „Sfântul Dimitrie” din Craiova, „Sfântul Nicolae Domnesc” din Iași și, mai ales, capodopera Mitropoliei din Târgoviște (cealaltă ctitorie a sfântului voievod Neagoe Basarab) „restaurările” lui du Nouÿ au luat forma barbariei arhitecturale și vandalismului cultural, monumente inestimabile ca valoare de patrimoniu fiind demolate și reclădite după cu totul alte planuri și dimensiuni, fanteziste, după gustul personal al „restauratorului” și viziunile epocii. Protestele masive din 1890 au dus la crearea Comisiei Monumentelor Istorice și adoptarea adevăratei filozofii de conservare neinvazivă a monumentelor, susținute de arhitectul Grigore Cerchez (1850–1927), care între 1911 și 1914 a restaurat exemplar monumentul-zero al Țării Românești, biserica „Sfântul Nicolae Domnesc” din Curtea de Argeș, căreia i se pregătea demolarea. Evenimentul a reprezentat cotitura benefică și salvatoare pentru destinul bisericilor și mănăstirilor vechi românești în secolul XX până când furia demolatoare ceaușistă a desfigurat Bucureștiul și a distrus în anii '80 capodopere sud-est europene de talia ansamblului fostei mănăstiri Văcărești — o traumă gravă, nevindecată încă a identității culturale și memoriei spiritului românesc.

Învestit „arhitect mănăstiresc”, Schlatter a demarat în 1843 în ritm susținut un amplu proces de consolidare prin modificări sau refaceri în stilul neogotic, pe gustul romantic al epocii, a incintelor de la Tismana, Cozia, Arnota, Dealu, și ulterior Snagov, Antim, Sinaia sau Radu Vodă din București.¹ Pentru Bistrița s-a apreciat ca unica fezabilă soluția radicală.

¹ A se vedea recenta monografie a lui Horia Moldovan, *Johann Schlatter. Cultură occidentală și arhitectură românească (1831–1866)*, Simetria, București, 2013.

Întreg ansamblul mănăstiresc de secol XVI, restaurat în 1683 de spătarul Constantin Brâncoveanu, biserică și incintă deopotrivă, au fost demolate în 1845, pe locul lor construindu-se edificii neogotice supradimensionate actuale, în care absolut nimic nu mai amintește de inspirația bizantină, echilibrul și splendoarea inițiale ale monumentului. La vandalizarea fizică a sitului s-a adăugat violarea memoriei istorice, barbarie intelectuală incalificabilă în plină modernitate. Ansamblul a fost demantelat fără nici o preocupare de a înregistra pentru posteritate prin relevee planurile cu dimensiunile exacte ale bisericii și incintei, sau desene și schițe care să rețină aspectul exterior al edificiilor distruse și decorația lor, mai ales structura arhitectonică și compoziți-

Lucrurile se vor agrava după 1866 sub regele Carol I care a chemat în țară pe arhitectul francez André Lecomte du Nouÿ (1844–1914) și l-a numit în 1874 în fruntea unui Serviciu de restaurare autonom independent de controlul public, încredințându-i restaurarea după gustul epocii (inclusiv repictarea interioarelor) a unor monumente de talia celor de la Curtea de Argeș (1875–1886) sau Trei Ierarhi (1882–1904). Începând din 1889–1890 însă pentru monumente de secol XVI cum au fost bisericile „Sfântul Dimitrie” din Craiova, „Sfântul Nicolae Domnesc” din Iași și, mai ales, capodopera Mitropoliei din Târgoviște (cealaltă ctitorie a sfântului voievod Neagoe Basarab) „restaurările” lui du Nouÿ au luat forma barbariei arhitecturale și vandalismului cultural, monumente inestimabile ca valoare de patrimoniu fiind demolate și reclădite după cu totul alte planuri și dimensiuni, fanteziste, după gustul personal al „restauratorului” și viziunile epocii. Protestele masive din 1890 au dus la crearea Comisiei Monumentelor Istorice și adoptarea adevăratei filozofii de conservare neinvazivă a monumentelor susținute de arhitectul Grigore Cerchez (1850–1927), care între 1911 și 1914 a restaurat exemplar monumentul-zero al Țării Românești, biserica „Sfântul Nicolae Domnesc” din Curtea de Argeș, căreia i se pregătea demolarea. Evenimentul a reprezentat cotitura benefică și salvatoare pentru destinul bisericilor și mănăstirilor vechi românești în secolul XX până când furia demolatoare ceaușistă a desfigurat Bucureștiul și a distrus în anii '80 capodopere sud-est europene de talia ansamblului fostei mănăstiri Văcărești — o traumă gravă nevindecată încă a identității culturale și memoriei spiritului românesc.

onală a programului iconografic. Toate au rămas astfel un mister definitiv.

N-am fi știut nimic despre înfățișarea monumentalului ansamblu mănăstiresc și a bisericii ctitorite de Craiovești² dacă n-ar fi existat planimetrile și prospecțele din 1731 ale inginerului militar austriac Johannes Weiss și miniaturile din condicile copiate în 1795, 1796 și 1805 de harnicul dascăl miniaturist și caligraf Dionisie Eclesiarhul din Pietrari (cca 1750–1820)³. Specialiști de înaltă și multiplă calificare reușesc abia acum să interpreteze semnificațiile și să descifreze secretele bisericii monumentale cu plan triconc de origine sârbă, cu două turla pe bază pătrată peste naos și peste un pronaos supralărgit.⁴ Acesta din urmă era rezervat pro-

² Datate de istorici 1491–1492 pentru prima fază. Grav avariat în 1509, atacat cu tunurile, din ordinul domnitorului Mihnea cel Rău (1508–1510) intrat în conflict cu Craioveștii, ansamblul a fost restaurat într-o a doua fază de boierii Craiovești în timpul domniei lui Neagoe Basarab (1512–1520), nepotul lor. În primăvara lui 1520, marele ban Barbu Craiovescu, ctitorul principal, se retrage aici și se călugărește luând numele de Pahomie. Într-o a treia fază, ansamblul a fost restaurat în 1683 cu adăugarea unui pridvor cu coloane de vel-spătarul Constantin Brâncoveanu, viitorul domnitor și martir, pe atunci în vârstă de 29 de ani, restaurare atestată de o amplă inscripție, unul din puținele vestigii cruțate la demolarea devastatoare din 1845.

³ Radu Constantinescu, *Dionisie din Pietrari, miniaturist și caligraf*, București, 1982.

⁴ În anii '60 ai secolului XX, Alexandru Efremov reușea să identifice desperecheate — una în colecțiile Muzeului de Național Artă al României și alta în pridvorul fostului schit al Bistriței Păr (Țigănia) din Costești, Vâlcea — două icoane de dimensiuni mari (120×100 cm) reprezentând pe Maica Domnului Hodighitria (cu anul 7020 = 1512/1513) și pe Iisus Pantocrator, pictate și pe spate. Opere ale unui artist din școala cretană pe filieră athonită, ele sunt realizate într-un stil similar cu cel al „bolniței” Bistriței, dar și cu faimoasele trei icoane mari pictate pe ambele fețe din pronaosul de la Curtea de Argeș identificate în 1967 de E. Lăzărescu. Ipoteza cea mai plauzibilă este aceea că în cazul icoanelor Maicii Domnului și

abil unei ample camere a mormintelor ctitorilor — cel puțin ale celor patru frați Craiovești cu soțiile lor — și era unit de naos printr-un spațiu intermediar rezervat moaștelor sfântului Grigorie. Analizate și interpretate cu atenție, toate aceste indicii duc la concluzia că vechea biserică a Craioveștilor „semăna surprinzător” ca plan „cu cea realizată de meșterii lui Neagoe la Curtea de Argeș”. Concluzie care susține „ipoteza” că Bistrița Craioveștilor, unde s-a format spiritual tânărul Neagoe, a fost „modelul preexistent pe care arhitectul lui Neagoe îl va perfecționa și împodobi ca nimeni altul”⁵.

Singurul monument original al Bistriței, salvat miraculos de la furia pașoptistă a restaurării prin distrugere-reconstrucție datorită exteriorității sale față de ansamblul mănăstiresc propriu-zis, este enigmatică și fascinantă bisericuță (7,6 × 5 m) cu plan arhaic de sală dreptunghiulară boltită (3,6 × 3,5 m) și minusculă absidă poligonală (2,45 m), cu hramul isihast „Schimbarea la Față” — și ca atare impropriu numită „bolniță”, deși a funcționat ulterior ca atare —, cu maiestoașa ei decorație murală bizantină. Culme a artei vechi românești, „bolnița” ignorată a fost în secolul XX obiectul multor tentative de exegeză, care au încercat să elucideze multiplele enigme legate de datarea și interpretarea arhitecturii și picturii ei.⁶

al lui Iisus Pantocrator avem de-a face cu două icoane din vechea ctitorie a Bistriței, dar ele nu erau icoane de catapeteasmă, ci erau plasate între stâlpii care separau naosul de pronaos (ca la Curtea de Argeș) (Al. Efremov, „Icoane de la Bistrița Craioveștilor”, *Revista muzeelor*, nr. 5/1969, p. 467–470).

⁵ Tereza Sinigalia, „Vechea biserică a mănăstirii Bistrița-Vâlcea”, în: *Monumentul. Lucrările celui de-al VII-lea Simpozion „Monumentul. Tradiție și viitor”*, Iași, 2005, 2006, p. 21–34, accesibil on-line.

⁶ Bazele interpretării au fost puse într-un studiu fundamental de Alexandru Efremov, „Pictura interioară din paraclisul mănăstirii Bistrița-Vâlcea”, *Buletinul monumentelor istorice* 41 (1972), nr. 3, p. 67–78.

Pentru elitele Principatului muntean de la 1845 însă nu trecutul, conservarea și clarificarea lui erau prioritățile, ci progresul și modernizarea cu orice preț; trecutul era acceptabil doar reinventat în forme contemporane. Cu întreruperi dictate de tulburările revoluției de la 1848–1849 — soldată cu abdicarea și exilul lui Gheorghe Bibescu —, noua biserică mare în stil neogotic a Bistriței, a cărei piatră de temelie fusese pusă în septembrie 1846, a fost sfințită în 15 august 1855 de mitropolitul țării în prezența domnitorului Barbu Știrbei (1849–1856) — fratele lui Bibescu — care-și fixa în noua incintă o reședință de vară, pe care n-a mai apucat să o folosească.⁷

⁷ Ambii frați au murit în Franța: la Nisa în 1869 Barbu Știrbei, la Paris în 1873 Gheorghe Bibescu.

Aspectul și destinul reședinței lor e descris de Virgil Drăghiceanu astfel: „Dispusă în mijlocul unei incinte, marea biserică, zidită după grandioasele proporții de la 1840, are pe cele două laturi de nord și de sud, dispuse în linii paparele, apartamentele castelului lui Bibescu, care dori să-și facă aici reședința de vară. Aripa dinspre nord cuprindea apartamentele doamnei, cea ce sus pe acelea ale domnului. Amândouă aripile erau unite printr-o altă aripă, de vest, unde se aflau clădirile servitorilor, bucătăriile, corpul de gardă. Aripa de est era liberă; un simplu foisor deschidea privirile asupra Bistriței vijelioase ce-i scălda picioarele. [...] Până la războiul din 1877, când palatul fu transformat în spital pentru îngrijirea prizonierilor turci, se mai conserva încă mult din splendoarea palatului. Se păstrau apartamentele îmbrăcate în atlas ale domnului și doamnei, oglinzile, candelabrele pentru lumânările de seu ce luminau saloanele, ca și grandioasele fanioane de la intrare. Astăzi nu a mai rămas nimic față de barbaria ce a devastat totul. Nimic decât niște oglinzi, restul fiind înstrăinat în sat. Și am fost dureros impresionat când la cutare cârciumar am văzut patul, lavoarul, canapeaua de birou ale apartamentelor domnești, și când mi s-a spus că în tot satul se află risipit câte ceva. Cu toate reparațiile făcute bisericii, ploaia continuă acțiunea distrugătoare asupra bolților. În privința construcției însăși și a deformărilor de plâns ce se fac sub pretext de transformări, am avut onoarea a vă adresa un referat aparte” („Monumentele Olteniei. Raportul al II-lea”, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice* 26, 1933, p. 55–56).

În cadrul programului de depistare, identificare a valorilor de patrimoniu cultural prezente în mănăstiri pentru a le salva de la dispariție și distrugeri demarat la începutul domniei laicizante și secularizante a lui Alexandru Ioan Cuza, tânărul savant Alexandru Odobescu (1834–1895) întreprinde în iunie–august 1860 împreună cu soția și pictorul H. Trenk o călătorie de studii la mănăstirile din județele Argeș și Vâlcea. Pe lângă cele 88 de acuarele ale lui Trenk incluse într-un „Album arheologic și pitoresc al mănăstirilor din districtele Argeș și Vâlcea” (păstrate actualmente în colecția de stampe a Muzeului Național de Artă al României), rapoartele (parțial publicate) și însemnările sale private de călătorie (publicate postum), Odobescu și-a concentrat esențialul descoperirilor senzaționale pentru cultura română din cadrul excursiei sale de studii într-un amplu și capital studiu „Despre unele manuscrise și cărți tipărite aflate în mănăstirea Bistrița” publicat în 1861–1862 în *Revista Română*⁸.

Pentru prima dată era pusă în lumină publică adevărata comoară a Bistriței, salvată de monahi de vitregiile și devastările succesive prin ascunderea ei în peștera din cheile de deasupra mănăstirii: 150 de manuscrise (80 slavone, 40 românești, 30 grecești) și aproape 400 de cărți vechi slave, grecești și românești (în 1884–1885 ele vor fi ridicate de Gr. Tocilescu și depuse la Muzeul de Antichități din București). Pe lângă manuscrise slavone caligrafiate la Bistrița în 1519 și 1537, Odobescu a identificat în biblioteca Bistriței existența, alături de „Psaltirea” română a diaconului Coresi din 1577, a celor mai vechi tipărituri realizate în spațiul românesc de misteriosul ieromonah Macarie: două exemplare din

⁸ Ediție critică M. Anineanu – V. Cândea în: Alexandru Odobescu, *Opere II*, Ed. Academiei RPR, 1967, p. 110–173 și 538–556.

„Tetraevangheliarul” slavon din 1512 și șapte exemplare din faimosul „Liturghier” slavon din 1508. Odobescu credea că ele au fost tipărite la mănăstirea Dealu, de lângă Târgoviște, ctitoria din 1500 a lui Radu cel Mare (1498–1508); mai plauzibilă este însă intuiția lui Nicolae Iorga, potrivit căruia condițiile intelectuale și artistice de înalt nivel presupuse de tipărițile macariene trimit „mai curând la Bistrița Craioveștilor”⁹.

Adevărata apreciere a „tezaurului cultural de la Bistrița” olteană a venit însă abia în secolul XX, evident din partea slaviștilor. Pe urmele primelor cercetări din 1940 ale lui Emil Turdeanu, Ștefan Ștefănescu recunoștea în 1965¹⁰ că avem de-a face cu un focar de cultură slavonă de redacție sârbă perfect simetric celui mai bine cunoscut reprezentat pentru slavona de redacție mediodulgară în Moldova de mănăstirea Neamț. Iar în 1970 regretatul academician Gheorghe Mihăilă (1930–2011)¹¹ făcea demonstrația filologică definitivă a faptului că Bistrița olteană este cea care explică pe deplin „formația și cultura lui Neagoe Basarab” — „cel mai cult domnitor român până la Dimitrie Cantemir” — oglindite în celebrele sale „Învățăături”.

Moartea clinică a unei mănăstiri

Oricât de fascinant și strălucitor intelectual era studiul lui Odobescu, nu putea opri roata istoriei. În chiar anul în care întreprindea călătoria la mănăstirile Olteniei, însăși mănăstirea Sfântul Sava, sediul Academiei domnești și al primei școli superioare românești din inima Bucureștiului, era demolată pentru a face loc

⁹ N. Iorga, *Istoria Bisericii românești*, vol. I, 1929, p. 129.

¹⁰ Șt. Ștefănescu, *Bănia în Țara Românească*, București, 1965, p. 124.

¹¹ În studiul introductiv la exemplara ediție primă a *Învățăturilor lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*, realizată de Florica Moisil și Dan Zamfirescu, Ed. Minerva, București, 1970, p. 66–86.

sediului noii Universități. Legea secularizării averilor mănăstirești în forma radicală adoptată privea nu doar mănăstirile închinată, ci în elanul ei laicist lovea și mănăstirile românești în dimensiunea existenței lor materiale. La mai puțin de un an, legea călugăriei din 30 octombrie 1864 se transforma într-o adevărată persecuție a monahismului ca vocație și mărturie spirituală și eclezială indispensabilă Bisericii Ortodoxe. Mănăstirile depopulate sunt acum transformate după model francez în instituții de utilitate publică: închisori (ca Văcărești, Cozia, Arnota) sau ospicii, ori locuri de vilegiatură pentru noile elite.

Bistrița, care în 1864 avea 46 de monahi (ca și în 1790), mai avea în 1873 doar 10, iar în jurul anului 1900 era fără călugări, practic desființată și controlată de preoți de mir din zonă. Clădirile ei au adăpostit succesiv un sanatoriu militar (1872–1875), un spital militar pentru răniți și prizonieri (1876–1878), pentru ca între 1883 și 1903 în localurile ei să funcționeze o școală de subofițeri, iar între 1908 și 1911 seminarul teologic din Vâlcea, desființat în 1901 și reînființat în 1908 la Bistrița, ca apoi în 1911 să revină la Vâlcea. Efectele asupra clădirilor au fost dezastruoase, ele degradându-se rapid.

După cinci ani în care a fost orfelinat, între 1913 și 1948 localurile mănăstirii — care a continuat oficial să existe cu stareți în funcție, dar fără obște — au fost date în folosința asociației laice „Acoperământul Maicii Domnului” cu scopul declarat al promovării unui monahism feminin ortodox nou, în care maicile să susțină un ciclu școlar complet de grădiniță, școală primară și secundară, și ateliere model. În această perioadă în spațiile din incinta mănăstirii a funcționat un seminar monahal condus de monahia Olga Gologan, instituție care avea în 1948 nu mai puțin de 300 de monahii și surori și 700 de eleve. În acest an școala e desființată împreună cu toate școlile particulare prin reforma învățământ-

tului operată de regimul sovietizat al Republicii Populare Române. În mai 1948, prin decizia Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, Bistrița e transformată în mănăstire de călugărițe, cele 150 de maici apte de muncă justificându-și utilitatea socială activând cu plan și normă de fabricat covoare în cadrul cooperativei de profil meșteșugăresc „Bistrița Olteană”. Alinierea la politica socialistă a regimului comunist a contat însă doar un deceniu, mănăstirea de maici Bistrița fiind desființată prin faimosul decret nr. 410/1959, care relua după un secol politica agresiv antimonahală a României modernizate acum în veșmânt sovietic.

În localurile abandonate ale vastului complex monahal bistrițean va funcționa între 1960 și 1982 o școală specială pentru copii cu dizabilități, timp în care clădirile au suferit un proces de degradare avansat. În fața situației, autoritățile au preferat să retrocedeze localul, devenit lugubru și insalubru, Episcopiei Râmnicului.

Miraculoasa resuscitare...

Și astfel, în septembrie 1983, la această Bistriță este trimis ca stareț arhimandritul Veniamin Micle. Născut în 1939 în Maramureș, intrat în monahism la 18 ani la mănăstirea Rohia, ieromonah la 20, părintele Veniamin făcuse studii strălucite de teologie la Sibiu (1962–1966), urmate de cursuri doctorale la București (1966–1968), Strasbourg (1968–1971) și Tantur (Ierusalim) (1973), făcându-se remarcat ca un publicist fecund în revistele teologice românești și ca un director și profesor de seminar (1973–1977 la Craiova, 1977–1979 la București, coleg cu pr. Dumitru Calciu-Dumitreasa) competent, integru și devotat. Toate aceste calități intelectuale și morale însumate reușiseră să-l facă atât prețuit și admirat, cât și detestat de alți monahi cu studii aspiranți la episcopat; aceștia din urmă s-au dovedit „eficienți”,

Libris

blocându-i ascensiunea în ierarhia ortodoxă. Providența voia altceva de la părintele Veniamin, care în mod autentic duhovnicesc i s-a pus integral la dispoziție cu detașare de sine și implicare totală în gândul Celui de Sus. Și astfel, în timp ce alții îl vedeau urcând treptele înalte ale ierarhiei bisericești și dealurile episcopioilor și sinoadelor, ajuns la 44 de ani părintele Veniamin, eruditul și delicatul, a preferat să coboare singur treptele slujirii descinzând în văgăuna rece și lugubră a imensei cochilii a complexului bistrițean, în care ploua, ninge și șuiera vântul, pentru a pregăti tenace adevărata restaurare: reînvierea Bistriței oltene la cotele excelenței duhovnicești și culturale a epocilor ei de glorie, care au reprezentat capitole hotărâtoare în constituirea identității și spiritului românesc.

... cu un program tridimensional

Veritabil miracol, resuscitarea mult vitregitei ctitorii a Craioveștilor sub starețul Veniamin, în chiar anii în care regimul ceaușist împingea la paroxism insuportabil furia demolatoare de tradiție asupra Bucureștiului terorizat culminând în distrugerea ansamblului post-brâncovenesc de la Văcărești, a luat metodic forma unui proces și program exemplar desfășurat simultan pe trei planuri: duhovnicesc, material și intelectual. Trebuiau reasezați cei trei piloni ai structurii de rezistență a oricărei adevărate mănăstiri.

În primul rând, Bistrița olteană a fost reorganizată duhovnicește și liturgic prin revenirea la sfânta Liturghie zilnică și programul monahal al sfintelor slujbe săvârșite cu constanță și cu har de părintele Veniamin, liturghisitorul neîntrerupt și duhovnicul iubit și căutat. Pe această bază nevăzută continuă s-a trecut la ceea ce părea a fi urgența numărul unu: copleșitoarea sarcină a restaurării generale a unui edificiu colosal ajuns într-o

stare deplorabilă, care ar fi descurajat pe oricine. Nu și pe părintele Veniamin, care, devenit el însuși în 1986 (anul lichidării Văcăreștilor) diriginte de șantier de succes, a redat, înfruntând dificultăți materiale imense și rezistențe instituționale, vizibilitatea de succes și demnitatea materială a imensului, dar grav avariatului edificiu de la mijlocul secolului XIX, făcându-l locuibil la standardele secolului XX.

În 1992, constatând că lucrările erau aproape de finalizare, Episcopia Râmnicului a decis instalarea în complexul mănăstiresc restaurat a unei comunități de călugărițe, existente și astăzi, care să contribuie la finalizarea lucrărilor și împreună cu programul duhovnicesc să realizeze cel de-al treilea obiectiv, stabilit încă de la începuturile șantierului prin felul în care au fost preconizate și compartimentate spațiile: crearea la Bistrița, odată cu restabilirea vieții monahale cu ateliere pentru îndeletnicirile specific monahale, a unui centru de cercetare științifică interdisciplinară și restaurare a patrimoniului artistic și tipografic al Ortodoxiei românești la standarde europene.

În același scop, de a reda Bistriței oltene strălucirea culturală și spirituală de altădată, părintele Veniamin a intenționat după 1989 crearea aici a unei Academii monahale ortodoxe. Fiindcă a înțeles că Bistrița nu e un simplu toponimic, nu este nici doar un reper esențial al identității culturale românești, nici doar o insulă cu profil unic a arhipelagului monahal al Ortodoxiei românești. Mai mult decât un moment glorios din trecut și o simplă vatră monahală reaprinsă în prezent, Bistrița — ca și orice loc harismatic — este numele unui *program* duhovnicesc și cultural peren, ale cărui coordonate sunt înscrise în istoria ei cu exigențe care trebuie onorate de generațiile prezente și viitoare. Puținătatea vremilor și micimea contemporanilor a făcut astfel ca părintele Veniamin să nu fie astăzi și directorul Cen-

Libris
Reșterea culturii

trului cultural și al Academiei monahale intenționate, nici măcar stareț al mănăstirii pe care a reînviat-o din ruina sigură, ci simplu preot slujitor, liturghisitor însă nu numai la sfântul Jertfelnic, ci și la altarul științelor istorice și teologice.

Restituirea memoriei

De trei decenii, părintele Veniamin își consacră timpul dintre rugăciuni unei intense și fecunde activități publicistice care însumează sute de articole și șaptezeci de cărți și broșuri. Aflăte toate sub egida atât de necesarei, și indispensabilei învieri a *memoriei* spirituale și duhovnicești, marginalizate și estompate în explozia mediilor virtuale și implozia comunicării prin inflația mediilor de socializare, ele au în centru elucidarea și dreapta înțelegere a ceea ce propunea să numim cu o formulă inspirată „fenomenul Bistrița”.

Pe lângă cele câteva zeci de studii și contribuții pe teme omiletice și istorice — între care și editarea în serial a „Istoriei bisericești” a învățatului ieromonah ardelean Samuil Micu (reunite în volum în 1993) —, singurele cărți pe care părintele Veniamin a reușit să le publice înainte de 1990 au fost două monografii despre biserica Bucovățul Vechi (1982) și mănăstirea Polovragi (1987). Conștient de faptul duhovnicesc potrivit căruia „numai rugăciunile către milostivul Dumnezeu ale sfântului Grigorie Decapolitul, ocrotitorul ceresc al așezământului ei, au salvat de fapt mănăstirea Bistrița”, făcând-o să reînvie din succesivele devastări și ruinări, părintele Veniamin și-a făcut debutul postdecembrist în 1992 cu o consistentă monografie închinată vieții și minunilor sfântului Grigorie¹². Ea a fost completată ulterior cu alte pagini despre peștera, rugăciunile și

¹² *Sfântul Grigorie Decapolitul. Viața și Minunile, Sfânta Mănăstire Bistrița, Episcopia Rîmniceului, 1992, 160 p.*

minunile sfântului¹³, precum și cu o binevenită colecție de mărturii documentare comentate¹⁴. Toate pot fi considerate drept introducere duhovnicească la monumentală monografie despre mănăstirea Bistrița publicată în 1996¹⁵, întregită în 2012 cu indispensabila monografie despre așa-numita „bolniță a Bistriței” ca mănăstire isihastă din veacul XIV¹⁶.

Monografia angajată

Rod al unei complexe și meticuloase documentări de ani de zile, monografia capitală din 1996 despre *Mănăstirea Bistrița olteană* a părintelui Veniamin este în același timp o carte angajată în care istoria e pusă în serviciul unui program. Acesta e mărturisit direct atât în cuvântul-înainte, cât și în pagina rezervată motto-ului elocvent, reprezentat de o interogație din 1907 a părintelui Th. Bălășel care merită citată fiindcă este perfect actuală și după un secol de la formularea ei:

Oare nu cred stăpânii noștri de azi că ar fi bine să facă din Bistrița ceea ce putuseră să facă strămoșii noștri din trecut: un puternic focar de cultură?

¹³ *Peștera Sfântului Grigorie de la Mănăstirea Bistrița*, 1995, 128 p.; *Rugăciunile Sfântului Grigorie Decapolitul*, 1996, 64 p.; *Minunile Sfântului Grigorie Decapolitul*, 1996, 64 p.

¹⁴ *Sfântul Grigorie Decapolitul. Mărturii documentare*, 1999, 126 p.

¹⁵ *Mănăstirea Bistrița olteană*, 1996, 352 p.

¹⁶ „*Bolnița Bistriței*”. *Mănăstire isihastă — secolul al XIV-lea*, 2012, 272 p.

Legată tot de documentarea privitoare la Bistrița e și valorificarea și editarea integrală în 2003 a scrierilor uitatului monah Chiriac Râmnicianu (1778–1833): *Lexicon de numele sfinților*, 2003, 210 p.; *Cronica 1811–1827*, 2003, 390 p și *Cuviosul Chiriac Râmnicianu, monahul isihast*, 2003, 390 p.; precum și identificarea și demonstrația originii românești și a Bistriței ca loc al tipăririi primelor cărți de pe teritoriul țării noastre către *Ieromonahul Macarie, tipograf român (1508–1512)*, 2008, 268 p.; *Octoihul ieromonahului Macarie. 1510–2010*, 2010, 120 p.; *Ecouri macariene*, 2012, 180 p.; *Macarie Ieromonahul. Confirmarea ipotezei bistrițene*, 2012, 170 p. și *Introducerea tiparului la români*, 2011, 206 p.